

LA DIFUSIÓ DE NOUS CONREUS A LA CATALUNYA DE LA IL·LUSTRACIÓ. LES APORTACIONS DE LA DIRECCIÓ D'AGRICULTURA DE LA REIAL ACADÈMIA DE CIÈNCIES NATURALS I ARTS DE BARCELONA (1766-1808)

Pasqual Bernat

Centre d'Estudis d'Història de la Ciència (UAB)

Paraules clau: *Nous conreus, Catalunya, Il·lustració, agronomia, segle XVIII.*

The spreading of new crops in Catalonia during the Enlightenment. The *Direcció de Agricultura* of the *Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts* of Barcelona contribution (1766-1808)

Summary: *The new crops were one of the most important agronomical contributions during the Enlightenment. In this paper we try to explain how this subject was treated and what were the original contributions in a peripheric centre like the Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts of Barcelona.*

Key words: *New crops, Catalonia, Enlightenment, Agronomy, XVIIIth century.*

Si poguéssim comparar el ventall de conreus proposats pels agrònoms innovadors del segle XVIII amb una mena de gran díptic ens adonariem de seguida que una de les seves meitats ens mostraria el blat i els altres cereals típics de l'agricultura tradicional i l'altra meitat l'omplirien conreus d'espècies poc habituals en la majoria dels camps europeus d'aleshores. Es tracta del que ja en l'època s'anomenaven «nous conreus». I és que a partir de 1760 es va produir una veritable allau de «descobertes» de noves espècies vegetals que, segons els seus patrocinadors, constituïen un conreu altament rendible. Moltes vegades, però, aquestes «descobertes» no eren res més que la rehabilitació de vells conreus oblidats i injustament relegats a un segon terme. En general, es tractava d'espècies farratges com els naps, el trèbol o l'alfals; encara que no es bandejaven plantes amb d'altres usos com la colza, la roja o la patata.

Des de la Direcció d'Agricultura de la RACAB es van presentar un seguit de propostes que, pels seus continguts i característiques, podem considerar perfectament emmarcades en la proposta global que propugnava l'agronomia més novedosa del moment. Bàsicament, les aportacions de la Direcció es van articular entorn de les espècies farratgeres susceptibles de formar prats artificials (Navarro, 1788, 1792) i (Oliveras, 1793), però també

es van atendre problemes puntuals i locals com, per exemple, l'intent de minimitzar la carestia d'oli tot propugnant la introducció del conreu de la colza (Navarro, 1773) com a complement del de l'olivera. I malgrat que fos escàs el nombre de memòries referides a la patata (Oliveras, 1787), crec que no seria just oblidar l'interès dels acadèmics per la introducció del conreu d'aquest tubercle en el paisatge agrari català.

Tanmateix, la introducció de nous conreus topava, però, amb la ferma resistència de nombrosos obstacles. En primer lloc, podem parlar de resistències estructurals, generades per l'organització social, política i econòmica de l'època. I és que no hem de perdre de vista que l'escenari en què es desenvolupen els esdeveniments narrats és el de l'Antic Règim; un marc poc procliu als canvis, sempre temerós i a la defensiva de qualsevol perturbació que pogués fer trontollar les jerarquies i els privilegis establerts. En aquest sentit, la introducció de nous cultius en la quietud d'una societat rural, dotada d'unes rígides estructures jurídiques i institucionals, podria esdevenir un element distorsionador de primera magnitud. D'altra banda, van resultar tant o més importants les resistències que sorgien de la pròpia pagesia. Es tractava de conreus d'un èxit atzarós, no provat del tot i que en última instància representaven tot un seguit de riscos difícils d'assumir per la majoria dels camperols que, amb penes i treballs, arrencaven de la terra els fruits justos per a sobreviure. Aquesta necessitat d'assegurar-se el plat a taula va fer que els pagesos en general es mostressin refractaris a la introducció de nous cultius i que només alguns propietaris rics i alguns nobles, sense problemes de manutenció, fossin els que gosessin dedicar part de les seves terres a aquests conreus (Ache, 1968: III,534). En certa manera, els segments socials més desfavorits van arribar a contemplar els nous conreus com a quelcom pervers, capaç de posar en perill la seva pròpia subsistència. Un exemple d'això que acabem de dir el constitueix el procés seguit contra la marquesa de Marbeuf, a qui durant la Revolució Francesa es va condemnar a mort i s'executà perquè havia fet sembrar plantes farratgeres en uns terrenys que, segons l'opinió dels severos jutges, es necessitaven imperiosament en aquells moments per a la producció de gra (Festy 1947:134-145) (Auge-Laribe, 1955:117).

Com es pot deduir, als promotors de les innovacions no se'ls presentava un panorama gens esperonador. Calia un esforç afegit per vèncer aquestes resistències. És comprensible, doncs, que bona part de les memòries que versaven sobre nous conreus fos destinada a l'exaltació dels seus suposats innumbrables avantatges. Per aquesta raó, en aquests treballs les referències a la nova planta i els seus mètodes de cultiu perdien el protagonisme per deixar pas als arguments seductors d'una propaganda explícita. Certament, quan es llegeix aquest tipus de literatura la sensació que rep el lector, salvant totes les distàncies, és clar, és molt similar a la que s'experimenta quan es llegeix un elaborat fulletó publicitari. I això perquè, al cap i a la fi, es tractava de persuadir una opinió pública rehàcia i perquè per aconseguir-ho s'havia d'emprar un discurs emfàtic i convincent. Però el missatge que es volia fer arribar no podia caure en una simple vanalitat retòrica com moltes vegades succeïa en els escrits de l'època, sinó que el disseny dels arguments d'aquesta propaganda havia de servir per rebatre els dubtes i les objeccions oposades pels pagesos: costos, dificultat en el conreu, rendibilitat, etc. En aquest sentit, sembla que la majoria dels agrònoms coincidien en enfocar les seves dotes de convicció en quatre aspectes ben definits: *a*) la gran adaptabilitat de les noves espècies, *b*) la senzillesa del conreu, *c*) uns costos del tot justificats i *d*) un ampli ventall d'utilitats. Per comprendre millor la dimensió i l'abast de les tàctiques publicitàries dels nostres agrònoms, crec que pot resultar interessant analitzar amb més deteniment cadascun d'aquests aspectes.

a) *L'adaptabilitat dels nous conreus*. Aquest era potser el primer argument que s'esgrimia per convèncer uns pagesos molt conscients de les condicions geogràfiques de les seves parcel·les i de les limitacions que sovint això comportava. S'insistia de forma vehement que el que s'estava proposant era conrear unes plantes que prodigiosament tenien un espectre adaptatiu gran, que en la majoria dels casos ratllava la universalitat. Precisament aquest argument anava com anell al dit als agrònoms catalans, que sabedors de la gran accidentalitat i migradesa hídrica del país no es cansaven de remarcar «lo montuoso y árido» que resultava el Principat. Les noves plantes, doncs, resultaven d'una gran idoneïtat per ser conreades en qualsevol indret del territori, encara que les condicions naturals fossin extremes. Així, quan Oliveras parlava de la primprenelle d'Anglaterra ressaltava que:

«Medra bien en la más altas montañas y en las tierras llanas, se acomoda y prueba en los lugares areniscos, pedregosos y calcáreos; resiste a los mayores fríos y a los más fuertes calores; se pasa con poco o nada de estiércol y no sufre cerca de planta alguna extranjera...» (Oliveras, 1793).

Aquesta gran adaptabilitat servia també per justificar els avantatges de les noves espècies sobre conreus més veterans. En aquest sentit, Navarro no dubtava en servir-se de l'acomodabilitat i de la brevetat del cicle biològic de la colza enfront de les limitacions geogràfiques i la demora productiva de l'olivera per reforçar els seus arguments en favor de l'expansió d'aquesta nova planta oleícola (Navarro, 1773:7). Fins i tot, l'arrel de la misèria, novetat estel·lar de les propostes de la Direcció, gràcies a les seves facultats adaptatives, podia desbancar les altres farratgeres suggerides perquè, segons el mateix Navarro, «con ella sola se suplen con mucho beneficio los prados artificiales, que no se pueden lograr en todas partes» (Navarro, 1788:19).

Com podem veure, l'exhuberant optimisme dels nostres agrònoms els abocava a un discurs sense concessions, en el qual les precaucions no tenien lloc i en què les noves espècies eren considerades, si se'm permet l'expressió, «plantes tot terreny», invulnerables a qualsevol adversitat natural, capaces de reeixir «heroicament» en qualsevol indret. Un discurs que de vegades fregava els límits del paroxisme i que havia portat Oliveras a l'exaltació de la primprenella en aquests termes:

«...y es realmente muy particular que aun cuando la tierra está cubierta de nieve sirve de alimento al ganado si se le lleva al paraje que está sembrado de ella porqué los animales sienten el olor de esta planta y con las patas o el ocico apartan la nieve y comen con gusto la hierba que como resiste a los extremos de las estaciones conserva siempre su verdor» (Oliveras, 1793).

b) *La senzillesa del conreu*. La mateixa novetat dels nous cultius provocava nombroses conjectures sobre com s'havien de conrear. La desconeixença del vegetal automàticament pressuposava la ignorància del mètode de cultiu. Per aquesta raó, els agrònoms no van estalviar esforços per convèncer els pagesos de la senzillesa amb què les espècies proposades es cultivaven. Sovint es recorria a una estratègia, diguem-ne pedagògica, consistent en comparar el conreu d'una nova planta amb el d'una molt coneguda. Es tractava d'establir com més paral·lelismes millor amb conreus coneguts per allunyar les possibles suposicions de di-

ficultat i complexitat; i al mateix temps guanyar-se la sempre difícil confiança del camperol. D'aquesta manera va ser com el blat, conreu per antonomàsia, va esdevenir el model comparatiu més utilitzat. En certa manera, aquesta estratègia s'inspirava en l'experiència que estava proporcionant l'expansió del blat de moro, un cereal d'un conreu i un aprofitament molt similars al del blat. L'exemple més il·lustratiu ens el subministra Navarro amb la colza. Segons ell, aquesta planta se sembra a l'hivern i se sega com el blat cap al juny, fetes les garbes es traslladen a l'era on se sotmeten al batre i el ventat per extreure'n el gra que es dut al molí on es mòlt, això sí, com les olives, procés, també, conegudíssim (Navarro, 1773:35-39).

c) *La justificació de les despeses*. Els dubtes dels rendiments i els costos dels nous conreus van ser esculls espinosos que també es van haver de vèncer. En tots els treballs es nota un esforç per esvaïr les reticències sobre la rendibilitat dels nous vegetals tot remarcant-ne les seves grans dots productives. No debades, Navarro presentava també l'arrel de la misèria com a «raíz de la abundancia» perquè amb aquest nom:

«... se da más a conocer una de las principales propiedades de esta planta, que consiste en probar en todas partes y de introducir la abundancia, desterrando la miseria y la hambre con su grande producción, aun en aquellos años míseros en que faltan las verduras y forrajes» (Navarro, 1788:1).

Aquesta crescuda productivitat havia de justificar per ella sola les possibles despeses que el conreu generés. En aquest sentit, el mateix Navarro, pragmàtic, presentava, amb els comptes a la mà, els balanços del cultiu de la colza a Flandes com a prova de l'alta rendibilitat d'aquest cultiu. (Navarro, 1773:40-41).

A més, per acabar de reblar el clau, s'insistia en què les noves espècies no havien de produir cap dispendi més que el que ocasionaven els conreus tradicionals. Oliveras així ho afirmava per al cas de la primprenelle d'Anglaterra:

«Tal vez se dirá que esta es una maniobra considerable y dispendiosa, pero nada se hace con nada y sin fuertes gastos y trabajos hechos con conocimiento no se logran unas cosechas abundantes. A más debe hacerse atención en que estas prevenciones son necesarias para casi todos los granos que se siembran y que es menester repetir las muchas veces en cada año en lugar que una vez hecho este trabajo para la primprenelle no es menester repetirlo en 2,3,4 y puede ser más años» (Oliveras, 1793).

d) *La multiplicitat d'usos*. Si en alguna part dels treballs sobre nous conreus es desplejava amb més avidesa l'èmfasi publicitari era, sens dubte, en l'apartat destinat a exposar les seves utilitats. S'anunciava una gran versatilitat de les noves plantes, que es presentaven com a polivalents i d'un aprofitament integral. L'exemple paradigmàtic d'aquesta multifuncionalitat el constitueix la colza. Segons Navarro, «en el colzat todo es útil». A banda d'extreure-se'n l'oli, les fulles podien servir d'aliment tan per al bestiar com per als humans, els pans que quedaven després del desgranament eren un farratge nutritiu i un excel·lent adob i, no cal dir, que les restes finals constituïen una palla de primera qualitat per alimentar i allitar el bestiar durant l'hivern (Navarro, 1773:11-17).

Les noves farratgeres eren proclamades com la solució prodigiosa per engreixar i augmentar una cabanya sempre precària; la seva qualitat i l'abundant productivitat n'eren la

garantia. Però no només s'engreixava el bestiar, sinó que les virtuts de plantes com per exemple la primrenelle es traduïen en una millora substancial de la mateixa qualitat dels ramats:

«Por otra parte está la ventaja de que la lana sería más fina y que por consecuente se vendería a mayor precio. Los carneros serían menos sujetos a las enfermedades muy frecuentes en el invierno ocasionadas por un alimento en algún modo facticio para ellos y con esto al paso que prosperarían más, se perfeccionaría indubitadamente su especie» (Oliveras, 1793)

L'apel·lació als nous conreus com a recurs alimentari dels éssers humans també va constituir una constant en les campanyes propagandistes dels agrònoms innovadors. I és que, enllaçant una mica amb el que ja esmentàvem més amunt, per damunt de tot s'havia de fer arribar el missatge que les plantes que es volia introduir no posaven en perill l'aliment del pagès i la seva família. És més, l'estratègia propagandista se centrava en presentar aquests vegetals com un recurs que, en última instància, podia salvar las subsistència en èpoques de males collites. Com ja hem vist, l'arrel de la misèria –o de l'abundància– i la colza constituïen també una via per mitigar els rigors d'una mala anyada. Tanmateix, l'exemple que millor il·lustra aquesta qüestió és el de la patata. Aquest tubercle es descrivia com un mitjà utilíssim en moments de dificultat, però també, de passada, per estimular el seu ús com a menja entre la gent més pobre, s'exalçaven les seves virtuts culinàries:

«Las patatas se transforman en mil guisados bajo la mano de un hábil cocinero y en muchas partes es casi el único alimento de la gente pobre que la consume en potaje, al rescoldo, cocidas en agua y después ponen un poco de sal, aceite y vinagre. Se hace también pan, cociéndolas primero. Se deja escurrir el agua y después se amasan con la tercera o cuarta parte de harina y la levadura correspondiente» (Oliveras, 1787) (Iglésies, 1964:16)

I precisament aquesta possibilitat de panificació de la patata, equiparant-la als cereals, posa de manifest, un cop més, que l'estratègia dels agrònoms girava entorn de la presentació dels nous vegetals, sempre que es podia, com a elements tan útils i eficaços com ho eren els grans tradicionals, sempre tan cobdiciats i valorats. Els promotors del tubercle no feien res més que augurar-li unes esplèndides expectatives que, com tots sabem, el temps s'ha encarregat de confirmar.

Bibliografia

- ACHE, J. (1968), «L'évolution des techniques agricoles. La révolution des cultures». A: DAUMAS, M. (dir.): *Histoire Générale des Techniques*, Paris, Presses Universitaires de France, 527-561.
- AUGE-LARIBÉ, M. (1955), *La révolution agricole*, Paris.
- FESTY, O. (1947), *L'agriculture pendant la révolution française: les conditions de production et de récolte des céréales, 1789-1793*, Paris.
- NAVARRO, J. (1773), *Memoria sobre las utilidades y cultivo del colzat y sobre el modo de*

extraer el aceite de su semilla que en la junta del 10 de junio se leyó en la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de esta ciudad, Barcelona, Francesc Surià i Burgada.

NAVARRO, J. (1788), *Instrucción o memoria sobre la siembra, cultivo, cosecha y conservación de la nueva planta llamada Raiz de la miseria o de la abundancia y sobre sus usos, utilidades y ventajas*, Barcelona, Francesc Surià i Burgada.

NAVARRO, J. (1792), *Método como debía formarse y conservarse un prado artificial*, Arxiu de la RACAB, 79.16 (CF19).

OLIVERAS, M. (1787), *Ventajas y utilidades del cultivo y usos de la patata*. Transcripció a: IGLÉSIES, J. (1964), *Manuel Barba i Roca (1752-1822). Memòries acadèmiques*, Barcelona, Fundació Josep Massot i Palmés.

OLIVERAS, M. (1793), *Discurso sobre la hierba de prado primprenelle de Inglaterra*, Arxiu de la RACAB, 67.12 (CF20).